

EMLÉKEZÉSEIM (IV.)

TÓTH BUBORA ISTVÁN

Az oroszoknál állt a forradalom, mi pedig lepakoltunk az olasz frontra. 1918. március 15-én indultunk el gyalog.

Mielőtt az olasz fronton történekekről írnék, megemlítek még néhány eseményt, amit Galíciában láttam.

Amelyik faluban megfordultam, amíg ott voltunk a mi itthoni viszonyainkhoz hasonlítva, mindenhol nagy elmaradottságot láttam. Pedig a mi falunkban sem volt még egyetlen utcában sem téglajárda akkor. Szárat, szalmát szórtak a járdákra, ha nagy volt a sár, hogy le ne húzza a lábbelit az ember lábáról. Összevissza álltak a házak, egyik keletnek, másik nyugatnak nézett. Kinek hogy felelt meg legjobban. A porták nem voltak egymástól elkerítve. Rendezetlen összevisszaságban épült a falu. Maguk gyártotta kocsikon jártak. Kézzelel örölték két kerek kő között a rozst, amiből a kenyerek voltak. Házfalaik fából voltak. Nagy, lapos tetejű banyakemencében fűtöttek, és amikor megjött a tél, éjjel annak a tetején aludtak, ahányan fölfértek rá. Nagyon egyszerű, primitív életük volt. Fő táplálékuk a krumpli, bab, tej és rozskenyér volt, melléje zöldségféle. A tisztaság nem volt nagyon elterjedt szokásuk. Maguk szötte ruhában jártak. De vézna, hitvány asszonyt vagy gyereket nemigen lehetett köztük látni. Egészséges, pufók, egyformán maszatos, szutykos képűek, úgy az asszonyok, mint a gyermekek. Ilyet sehol máshol nem láttam. A férfiak, akár nálunk, mind katonák voltak. Néhány öreget láttunk. Állva végezték, szétterpesztett lábakkal, az urak dolgát, mindkét változatban. Ha megfejték a tehenet, a pöndöl alsó szélén szűrték át a tejet. Este, a munkából kifogott lovaikat kicsapták a falusi közlegelőre, és reggel kimentek értük. Apró, de nagyon edzett lovaik voltak. Egyszerű, a civilizációtól nem fertőzött életet éltek. Kézzelel verték ki

a búzát, vagy lovakkal nyomtatták. Addig pajtákban volt a kevés gabonájuk. A konyháikban a kemencét fűtő lyuk előtt padka volt, mint nálunk is a szabad kéményű konyháikban. A padkákban lyukak voltak a fazekak belesüllyesztésére. A fazekat telerakták krumplival, a fődőt rátéve körültapasztották a szélét úgy, hogy légmentesen zárjon. A lyuk alján tüzeltek a fazék alá, és víz nélkül, a saját gőzében főtt meg a krumpli. Olyan jóízű krumplit itthon soha nem ettem. De nagyon szűkösen volt szegényeknek mindenük az előre-hátra mozgó front miatt. Nagy áldásnak számított, ahol még tehén is volt. Nagyon unták már a háborút, és állandó rettegésben éltek, mert az éhes katonák ellopták tőlük azt a keveset is.

Köztünk is voltak már sokan, akik nagyon beleuntak a háborúba, de senki nem mert nyíltan állást foglalni ellene, mert a tiszteken kívül mindenki tanulatlan, egyszerű, jórészt parasztember volt, akik nem is tehettek mást, mint túrték a sorsukat.

Két szabadkai ember azonban mégis akadt, aki nyíltan kifejezte háborúellenes magatartását, olyan félig illegális formában. Az egyik Tamási István nevű, talán négy évvel idősebb volt nálam. Magasabb iskolai képzettsége volt, ennek ellenére semmiféle katonai rangot nem akart elfogadni. Iskolai képzettsége után hadnagy-i rang járt volna neki. Emiatt még hadbírótság előtt is volt, de a rangot visszautasította. A társának, akivel szoros barátságban volt, nem emlékszem a nevére, pedig avval egy szakaszban voltam. Ők ketten minden este vacsora után kiálltak, és a következő nőt, ha annak lehetett nevezni, órák hosszat felmondták, olyan hangon, hogy az egész falu hallhatta:

Mert a gyomrom tényleg homorú,
Katonának lenni szomorú.
Jó volna hazamenni, otthon lenni már.
Jó volna megölelni, megcsókolni már.
Mert a gyomrom tényleg homorú,
Katonának lenni stb. stb.

Újra meg újra csak ezt. Szinte mindenkibe beleivódtak ezek a gondolatok. Mindenkinek az volt a leghőbb vágya, amit ezek a szavak kifejeztek, és még jobban vágyakoztak haza, amikor hangos szóval hallották kimondva a gondolataikat.

Egy hétig mindennap hallgattuk ezt a fölhívást, amikor valaki

a fölöttesek közül fölfigyelt rá. A Tamásit ismét hadbírótság elé vitték, lázítással vádolták. Hogy a hadbírósnál tárgyalás miként zajlott le, arról nem tudok, csak annyit, hogy megúsza azzal, hogy elfogadta a legalacsonyabb altiszti, egycsillagos rangot. De az egyszerű embereket mégsem hagyta el, továbbra is köztük maradt. A nóta nem hangzott fel többször, de sűrűn lehetett egyik-másik katonát hallani, hogy dúdolja a Tamási gondolatait, és hiszem, senki sem felejtette el többé.

Március 17-én bevagoníroztak bennünket egy galíciai városban, aminek a nevére nem emlékszem. Bízunk benne, hogy majd Magyarországon keresztül utazunk. Azt megmondták, hogy az olasz frontra megyünk, de hogy messze elkerüljük Magyarországot, azt nem tudatták velünk. A Kárpátoktól északra, Szilézián, Csehországon, Ausztrián keresztül vitt bennünket öt napig a vonat, mire leértünk. A frontvonal olasz területen húzódott. A front mögött, egy Fonzaso nevű faluban tartózkodtunk két hétig. Mindennap kiruccolás volt, a hegyes terephez való szoktatás volt a foglalkozás. Mielőtt elindultunk az északi frontról, minden ember kapott egy rohamsisakot, aminek addig nem volt. Egy hosszú nyelű ásót, egy törkést hüvellyel meg egy gázmaszkit. Mázsan nem mértük, de bármilyen szorosan saccoltuk, a teljes fölszerelés, a 200 darab golyó meg 4 darab kukorica-kézigránát, 2 pokróc, tartalék alsóruha, csajka, kulacs, hátizsák, kenyérzsák, bajonett, puska és más apróság, legalább 35—40 kilónak felelt meg. No még egy két méter hosszú, szöges végű bot. Ez a hegyről le vagy föl nagyon sokat segített. Ilyen málhával jártunk gyakorlatozni. Mindennap megmászunk egy olyan ötszáz-hatszáz méteres hegyet. Nagyon ele-günk volt, amikor berukkoltunk a napi gyakorlatról.

Az olasz frontra való érkezésünkig gyakran szerepelt a kosztban a gersli meg a gezemice (gemúze). A gersli héjától megkopasztott árpa volt, elég tűrhető étel, bár nem ettük igazi étvágygyal, annak dacára, hogy az éhség állandóan együtt harcolt velünk, csak nem az ellenség, hanem miellenünk. De a gemúze?! Az meg a legkülönfélébb zöldségfélék, répafélék leszecskázott, megszáritott keveréke volt, amittől a fejőstehenek jól tejelhettek volna. Amikor az volt ebédre, mi is alaposan leadtuk a tejet, mert mindenféle kiöntött gezemicét lehetett látni. Végképp nem bírt hozzáidomulni a gyomrunk ehhez a civilizált német találmányhoz. Ugyanis a németek meggyőzték a grófokból, bárókból összetevődött magyar kormányt, hogy ez a kétféle mismás a legkifizetődőbb a hadsereg

élelmezésére. Ha ezekből volt az ebéd, a Tamási István nótája mindig a fülünkben csengett: Mert a gyomrom tényleg homorú. Amikor leértünk az olasz frontra, megváltozott az élelmezésünk anynyiban, hogy nem 1/8 kenyeret kaptunk naponta, hanem 1/2 tiszta kukoricadarából sültet. Nem volt annyszor gezemice, hanem sűrűn volt savanyúkáposzta-leves rántás nélkül, de olyan savanyú volt, hogy na... Úgy ki voltunk kosztolva, hogy egy sem sült volna meg közülünk a saját zsírjában. Amióta Szabadkáról eljöttünk, kétszer voltunk fertőtlenítve. De falra hányt borsó volt a fertőtlenítés, annyi volt a féreg mindenfelé.

Közben folyt a szabadságolás is. Háromhetenként két-három embert hazaengedtek. A visszajövőkől tudtuk meg a kedvezőtlen híreket az otthoni helyzetről, a kíméletlen élelmiszer-rekvirálásokról és a sok katonaszökevényről meg a mind nagyobb nélkülözésről.

Ha néha-néha összetalálkoztunk német menetelő csapatokkal, szájtátva bámultuk őket. Jól öltözöttek, egészséges, láthatóan jó erőben lévő emberek voltak. Mi csak ányékok voltunk mellettük elnyűtt, ócska rongyainkban, zörgő csontjainkkal. Ezért rekviráltak el a magyar falvaktól az élelmet? Ezért kellett nekünk gezemicét enni? Ezért kellett nekünk fél évig 1/8 kenyeret kapni naponta? Ezért kapunk most kukoricadarából kenyeret és méregecsavanyú káposztalevest? Igen, ezért, hogy legyen egy jól táplált német hadsereg, amely a legnehezebb frontszakaszokra mindenhol a magyar ezredeket toltta előre. Emellett még a főnnhéjazó, gúnyos viselkedésük, ahogy lenézték a magyar katonákat, egyenesen vérlázító volt.

Mindez bennem tótágast állította a hazafiasságot. Ilyen állapotok közt a magyar csapatoknál is kialakult a háborúellenes hangulat. Az pedig abban nyilvánult meg, hogy aki valami módon hazajuthatott, az vissza nem akart jönni, hanem mint lógós otthon bujkált.

Ideérkezésünk után, április elején a Monte Asalone nevű, 2200 méter magas hegységen húzódó fronton leváltottuk a 36. gyalogezredet. Az igazi megpróbáltatások még csak most kezdődtek a részemre. Az orosz fronton nem voltak már harcok. De itt harc nélkül is a pokolban voltunk állandóan. Sok hó volt még, amikor fölértünk. A védett oldalon, hegyekbe vésett, úgynevezett kavernákban tartózkodott a század egyik fele. A másik fele a negyvenötven méterre lévő figyelőállásokban helyezkedett el. A lehető legveszélyesebb frontszakaszra került a századunk. Ötven méterre

volt szemben velünk az olaszok állása. Huszonöt méterre volt az olaszok előretolt állásában egy távcsöves puskával fölszerelt, mesterlövész olasz őr. Szigorú parancsot kaptunk, hogy senkinek sem szabad löni. A mi őrhelyeink gránát vájta lyukakban voltak. Összefüggő árok nem volt. Előzőleg késő ősszel nagy harcok voltak az egész szakaszon. Rájuk jött a tél, akkor állapotodott meg itt a front, de állást kiépíteni nem lehetett, mert a legkisebb megmozdulásra erős ágyútűzzel válaszoltak az olaszok. Az orrunk hegyét sem dughattuk ki, mert rögtön lőttek. Az utánpótlási vonalakat állandóan verték az olasz ágyúk. Ha valahol egy ember feltűnt, egy egész batri ágyú lőtt rá. Kevéssel balra, tőlünk néhány kilométerre volt a Monte Grappa nevű hegy, amely hirtelen emelkedett ki a környezetéből, és nagy távolságra minden mozgás jól látható volt róla. A mieink becslése szerint legalább 1000 ágyú lőtte onnan a környéket. Mi csak éjfélkor válthattuk a kint levőket, de gyakran hason csúszva, mert éjjel a fényszórók dolgoztak. Éjjel kaptuk meg a menázsit, mert világosan nem jöhettek be a szakácsok. Kis hegyi lovak a hátukon hozták a birbancsot meg a kukoricakenyeret. De mire megérkeztek vele, senki nem mondta volna meg, mit eszünk. A lovak hátán a zötyögéstől még a bab szemek is masszává koptatták egymást. A kenyér meg a zsákokban újra darává morzsolódott. Mindenki kapott egy csajka kukoricadarát a kenyérzsákjába, és onnan marékkal ettük. A kávé szintén szárazon kaptuk, és azt is a dara közé kevertük. Nem hiszem, hogy lett volna kutya a világon, amelyik nem tagadta volna meg a húséget ilyen tartás mellett. Akik a kavernában pihenőn voltak, állandóan a kövek közül lecsöpögő víztől áztak. Az olvadó hó beszivárgott a kövek közti nyílásokon. Egymás mellé rakott hátizsákokon ülve, kuporogva aludtunk. A bakancsok állandóan vizesek voltak, mert annyi víz becsurgott, hogy minden reggel tizenöt-husz vászonvödör vizet kimertünk ebből az összkomfortos pokolból. Akik meg kint voltak, sárban, hideg földön, kődarabokon lesték, mikor csap közéjük a római pápa által megáldott gránát, ami átsegítené őket a mennyországba. Az olvadó hólevet ittuk. Három hétig voltunk a fronton, akkorra kevés kivétellel mindenki vérhast kapott. Csak néhány idősebb ember nem. Nekem még amellet a lábaim úgy átfáztak, hogy begyulladtak; a bakancsok a fejét föl kellett hasítanom. A lábam alsó szárán szűk lett a nadrág, ami különben egy nagy bosnyáknak sem lett volna szűk. Elmentem maródivizitre. Az orvos azt mondta: Mindnyájatokat elküldhetném

kórházba, amiről szó sem lehet. Három hétre leváltottak bennünket. Alig bírtam lejönni a beteg, dagadt lábakkal. Lent a völgyekben tavasz volt, virágosak voltak a gyümölcsfák. Mikorra ismét Fonzasóba értünk, már alig bírtam mászni. Bíztam, hogy kórházba kerülök. Elmentem orvosi vizitre. Dagadtak voltak a lábaim térdig, és erősen zsibogtak. Az orvos azt mondta: Vizezd meg a törülköződet, és csavard rá, vagy a kapcákat. Ha száradnak, újra mártsd vízbe. Amit nem hittem volna, fél nap múlva nem voltak dagadtak. De az égés, zsibbadás nem szűnt meg. A szó szoros értelmében, nem bírtam lábra állni, csúsza dicsértem az urat.

Az olaszoknál divat volt az egyszerű lakóházakat is emeletesre építeni. Az alsó részen voltak az állatok, az emeleti részen laktak. Ahová el voltunk szállásolva, egy ilyen épületben az ablakos oldalon kiugró erkély volt. Deszkalépcsőkön jártak föl benne. Pihe-nőre voltam kiírva. Néhányszor lecsúsztam a lépcsőkön, dolgomat végezni, de nagyon nehezemre esett. Akkor elhatároztam: nem csúszkállok én le-föl, azontúl, ha rám jött a baj, kimásztam az erkélyre. Látva ezt a társaim, a megkönnyebbülésnek ők is ezt a módszerét választották. Nem volt valami ildomos megoldás, de a háború sem volt az, mégis csináltuk.

Május vége felé ismét bementünk a frontra. Addigra valahogy rendbe jöttek a lábaim is. De a gyomrom nem akart rendbe jönni a vérhastól még jó ideig. Ekkorra már fönt is megjavult az idő, de június 10-én még belepett bennünket vagy húszcentis hó, azonban két nap alatt elolvadt.

Most az első helyüinktől délebbre foglaltunk állást, ahol nem volt annyira veszélyes. A mi állásunk a hegycsúcson, az olaszoké meg lejjebb, a hegyoldalban volt. Most nem láttuk egymást, de mi előnyösebb helyzetben voltunk, mint ők. Hogy mennyire lehettek tőlünk, azt nem láttuk, de kézigránátokkal veszélyesek lehettünk rájuk. Ezért volt a mi állásunk a hegycsúcstól valamivel lejjebb, hogy az ágyúból kilőtt gránát, a csúcsba találva, bennünket ne érjen el, ha magasabban jön, akkor messze hátra talál. Messze leláttunk az olasz síkságra, mert a front a síkság szélén húzóódó hegyeken volt. Nem lőttek az olasz tüzérek sem olyan veszettül, mint először, de az utánpótlási vonalakat csak tűz alatt tartották.

Nekünk ki volt adva: nem szabad hangosan beszélni, mert az olaszoknak már voltak lehallgatókészülékeik.

1918. június 12-én tudomásunkra adták, hogy június 15-én ál-

talános támadást kezdünk az egész olasz fronton. A keleti front-ról minden erő ide lett vonva. A tüzéség néhány lövéssel belötte magát a megjelölt célra, aztán csend volt a mi részünkről.

Június 15-én, hajnali három órakor megkezdődött a trommer fajer (pergőtűz). Minden ágyú lőtt valamilyen előre belőtt olasz célpontot. Ha hátranézett az ember, egy fényes csíkot lehetett látni az ágyúk torkolattüzétől. Rengeteg ágyú volt a támadásra összpontosítva. Az olaszoknál érezhető zavar keletkezett, mert csak imitt-amott lehetett hallani néhány ágyú hangját. De ahogy lassan virradni kezdett, mindig több olasz ágyú is megszólalt. Azok mind hátra dolgoztak a mi állásaink mögé. Hat órakor megindult a mi gyalogságunk támadása.

A támadás előtt néhány nappal történt velem egy eset, ami miatt én nem vettem részt a támadásban. Mint türelmetlen fiatal, nem voltam megelegedve azzal a paranccsal, hogy nekünk nem volt szabad lőni, az olaszok meg kedvükre lövöldözhetnek. Ha már háború, akkor legyen háború. Nem félttem. Soha meg se rettentem, akárhogy tüzelt is az ellenség.

Szép enyhe, napos idő volt. Dél előtt tizenegy-től délután egy óráig kellett a figyelőhelyen állnom. Messze le lehetett látni a lombardiai síkságra. Hullámzó búzatáblákat és zöldülő vetéseket lehetett megkülönböztetni a mi állásainkból. Néha-néha egy kakukkszót is lehetett hallani, ha az olasz tüzéség is szünetet tartott. Elgondolkoztam a látottakon, és úgy déltájt megláttam egy csoport málhás lovat és egy csoport olasz katonát, amint az olasz állások felé tartanak. Hozták az ebédet a rajvonalba. Mindennap hallottuk, amikor reggeliztek, ebédeltek vagy vacsoráztak. Áthalatszott a zaj, a csörgés hozzánk. Elöntött a mérreg. Mi majd éjfél körül kapunk valamit, ha szét nem veretik. Egy esetben telibe találták a mi faszolásunkat, két szakács meghalt, másnapig nem ettünk. Ők meg mindjárt eszegetnek.

A fegyverem töltve volt, fölbecsültem a távolságot. Hatszáz méter. Célba vettem egy lovat, és lőttem. Semmi hatás, mentek tovább. Nyolcszáz méter, tűz. A csapat szétugrott, mindegyik elkapott egy-egy lovat, és bizonyos távolságra egymás után húzták őket. Újabb lövés. Kezdték kocogni. Elesni nem láttam egyet sem. Újabb lövés, mire hátulról rám kiáltott valaki. Hátranéztem, a szolgálatvezető őrmesterünket láttam, amint fenyegetett felém. De már jött is értem a váltás. Az őrmester, Molnár Ferenc, egy pécsi születésű sovány, pökhendi alak, maga elé hívott. Elkezdett kor-

holni: Te nem tudod, mi a parancs? Te anarkista, miért lövöldöztél? Azért, őrmester úr, mert háború van. Ha nekik szabad, nekünk is szabad. Így védekeztem. Másnap elvezényelték a zászlóaljparancsnokságra küldöncnek, mert ott hiányzott egy ember. Lehetőség, hogy szerencsém volt azzal a parancsmegszegéssel, mert a támadásnál ugyancsak megfogyatkozott a létszámunk. Mi, küldöncök hátul voltunk. A harcokban nem vettünk részt, de mi is veszélyes helyzetekben voltunk.

A támadás sikerült, még délelőtt az olaszok harmadik védelmi vonaláig jutottak előre a mieink. De ott már nem volt kivel továbbmenni. Az egész batalionból tizenöt ember maradt élve, a többi meghalt vagy megsebesült.

A harmadik nap éjjelén váltott le bennünket a szlovák nemzetiségűekből álló 83. gyalogezred. Nekem kellett egy századot a mi századunk helyére bevezetni. Borús, sötét éjszaka volt. Az olasz tüzérség teljes bevetéssel lőtt, minden irányban. A mi ágyúinkból csak imitt-amott vaskantott néhány. Az olaszok ellentámadásra készültek. A szlovákok akkor este értek ide, egy vadidegen helyre. Koromsötétben. A kegyetlen ágyúzástól úgy be voltak gyulladva; hiába mondtam gyenge német nyelvtudásommal a hadnagyuknak, mondja nekik, hogy húzódjanak szét, ne csoportban legyenek, mert ha idetalál egy gránát, paprikásnakvaló lesz belőlük. Hiába beszéltem. Mint amikor a csirkék a kotlóshoz menekülnek, úgy körülvettek. Lehettek hatvanan. Egyszer csak kiléptem közülük, és otthagytam őket.

Valami különös szerencsém volt. Abban az irgalmatlan lövöldözésben még csak közelemben se csapott le gránát. A járást ismertük már. Le voltunk váltva. Ment, ki hogy tudott hátra. Egy Feltré nevű városban kellett gyülekeznünk.

Akkor éjjel az olaszok visszafoglalták mindhárom védelmi vonalukat. Könnyű volt nekik. Új, teljesen tájékozatlan csapatokkal álltak szemben. A harctereken működő kémeknek fontos szerepük volt az ilyesminek a földérítésében.

A mi létszámunk már az ütközet előtt is elég alacsony volt. Az egész batalion nem volt több száztíz közvetlen harcba vethető embennél. A négy századból tizenötön jöttünk össze Feltrében.

A tiszték közül nem hallottam, csak egy hadnagyot, aki meghalt. Raffai nevű adai tanító volt. Az összes tiszték közül az volt az egyetlen, aki le mert ülni a közemberek közé, és tudott velük beszélgetni. Mindenki szerette. Addig egyszer sem volt sebesülve.

Allandó frontszolgálaton volt, és az utolsó ütközetben kellett meghalnia. Megsirattuk.

Osszegyűjtötték a maradék emberanyagot, és Prágába irányították az egészet, hogy ott újra föltöltsék a létszámot a már ott várakozó századokból.

Engem meg egy szabadkai fiút aznap engedtek el szabadságra, amikor a többi indult Prágába. Huszonegy napot kaptunk. Rudics Joco volt a neve a fiúnak. Prágába kellett visszamennünk.

Primolano nevű olasz határvárosig jártak a mi vonataink, ott ültünk vonatra, és az Alpok vidékén keresztül vitt bennünket Budapest felé. Rengeteg katona tolongott a vonatokon. Sok lógós volt már akkor. A vonatban tudtam meg, hogy kiknek volt valamennyi földjük, azoknak nagy része már föl volt mentve a föld művelésére. A szegény nincstelének maradtak ágyútöltelékek, a haza védelmére. A vonatban dalolták a következő nótát a „Sudár magas, sudár magas a nyárfa teteje” dallamára:

I.

Odahaza, a kis falunkban,
Pörgetik a dobot.
Hirdetik, hogy fölmentették;
Be kell rukkolnotok!

II.

Fut a Jancsi, meg a Palcsi,
A jegyzőlakásra.
Szépen kérem a jegyző urat,
Mi a kívánsága?

III.

Kispej lovam az istállóban,
Föl van kantározva.
Ha tetszik a jegyző úrnak,
Egy kis lovaglásra.

IV.

Kövér kacsát, néhány libát
 Hoz majd a cselédem,
 Még ma este kétszáz tojást
 Hoz a feleségem.

V.

Ha úgy tetszik a jegyző úrnak,
 Itten is tarthatja,
 Elég erős, egy éjszaka
 Nem látszik meg rajta.

Ez a nóta is olyan Tamási István-féle békepártinak a szerzeménye lehetett. De ahol elhangzott, nem maradt hatás nélkül. A való helyzetet vázolta. A vonatban azt állapítottam meg, ugyancsak megváltozott a háborúval szemben a közhangulat, amióta elvittek engem Szabadkáról. Amikor Budapestre értünk, vettem egy *Kis Újság*ot, öregapám kedvelt újságját, amit én is, már gyermekkoromban, böngészgettem. Az egyik cikk: Hadseregünknek két hét alatt kétszázezer ember vesztesége lett a piavei csatában. A másik: A királynő kiszolgáltatta a haditerveket az olaszoknak. Nem akartam hinni annak, amit láttam. Ilyesmit is meg lehet írni, és ilyesmi is lehetséges? Forrt, bugyborékkolt minden a háború ellen.

Két éjjel és két nap utaztam, mire a délutáni fél hármas vonattal megérkeztem Topolyára. 1918. július elsején.

(Folytatjuk)

